

Християнските храмове на територията на област Смолян като част от потенциалните ресурси за разширяване на туристическите дестинации в България

Проф. д-р Мария Николова УниБИТ

Резюме

В доклада препоръчително се разглеждат потенциалните възможности за разширяване и обогатяване на туристическите маршрути и услуги в Смолянска област чрез включването в тях на православни храмове в малки и по-големи населени места. За тази цел са разкрити интересни и любопитни факти от историята на трите най-стари църкви в региона, построени в далечната 1834 г. в селата Павелско, Широка Лъка и Чокманово и тяхното значение за културното развитие на Средните Родопи.

Докладът е резултат от изпълнение на проект на ФНИ ДН15/4 от 11.12.2017 г.

Развитието на туристическата индустрия е от особено значение за прогресивно икономическо развитие на страните, които традиционно се определят като туристически такива. Усилията на всички, заети в този бизнес, са насочени към привличане на много и различни групи туристи от страната и чужбина, на които да предоставят добре планираните си и обмислени туристически услуги. Всъщност, това е смисълът и целта на туроператорската дейност, която обхваща всички етапи на обслужването: настаняване, изхранване, културна програма.

Туристическото обслужване е комплекс от различни дейности, в които вземат участие хора с различни професии и квалификации. Всяка една от тези дейности трябва да е добре планирана и перфектно изпълнена. Но тези дейности се реализират успешно, когато са налице и се предлагат добре обмислени и структуриране туристически пакети, в които удачно е използван потенциала на дадения регион. Излишно е да говорим за ползата от добра реклама, която е в основата на туристическата дейност. Успешното и атрактивно рекламиране на обектите с историческо, културно и религиозно значение, включени в пакетите, е също толкова необходимо и ефикасно, колкото и рекламата на хотелите и ресторантите. Настаняването и изхранването на туристите е съществена и необходима част от тяхната туристическа програма, но частта, свързана с посещение на различни културни обекти е най-важна, защото не толкова отличната храна и луксозните хотели

привличат туристите, колкото очакваната среща и запознаване с известни, но непознати до този момент исторически, културни, природни и други забележителности – част от културното и природно наследство на конкретната страна.

В България туроператорите традиционно предлагат различни туристически пакети, свързани с почивки – на море и в планина, с посещение на исторически и природни забележителности, като най-често предложенията са комбинирани. В страната ни са развити всички видове туризъм, но, според нас, културният заема първо място по интерес и традиционно развитие.

Включването на българските религиозни паметници, конкретно на християнските църкви и манастири в туристическите маршрути е традиция и тук никой не спори. Ако погледнем, обаче, по-детайлно кои от българските църкви и манастири са обект на културен туризъм ще установим, че това са големите и известни манастири – Рилският, Бачковският, Троянският и други, като и известни църкви в София, Велико Търново, Пловдив, Велики Преслав и други градове, които заслужено са обекти на постоянен туристически интерес. В списъка липсват други, по-малки и по-неизвестни, но уникални храмове, които са останали встрани от туристическите маршрути и тяхната уникалност и историческо и културно значение за региона и страната ни остават неизвестни за туристите.

Работата по изпълнението на научния проект ДН 15/4 от 2017 г. „Създаване на модел на опазване, социализация и популяризиране на християнските паметници в България“, в която има конкретни теренни изследвания в пилотни области – Варненска, Смолянска и Община Болярово показва, че на територията на страната ни съществуват множество православни храмове, които са уникални като религиозно, архитектурно и културно наследство и заслужават да бъдат включени в съществуващите, а защо не, и в нови маршрути. Особено силно впечатление прави наличието на уникални храмове, стари и новопостроени, на територията на област Смолян, които се намират в малки населени места. Става дума за селата Момчиловци, Гела, Чокманово, Павелско, Хвойна, Стойките, Широка Лъка и други, в землищата на които действат православни храмове още от 19 век и които се поддържат и опазват с усилията на местната власт, Българската православна църква, но най-вече на населението.

Смолянска област е важна българска туристическа дестинация. На нейната територия успешно се развиват планинският и селският туризъм, които успешно и традиционно се съчетават с културния. Пътят от Пловдив до

Пампорово и Чепеларе, който се движи по поречието на река Чая е най-удобен за придвижване и минава през селата Бачково, Хвойна, Павелско, който е на един километър встрани. Малко след Хвойна, след отбивка, може да се посети природният феномен „Чудните мостове“. Около град Смолян се посещават Смолянските езера, Орфеевите скали, а в град Златоград туристите са привлечени от близостта с Гърция и от уникалните възможности да се докоснат до местните традиции и да се запознаят с многобройните етнографски и религиозни забележителности.

От религиозните паметници по този път посещението на Бачковския манастир е задължителна. Също така може да се включи и посещение на Кръстова гора. Пребиваването в Пампорово, Чепеларе и Смолян позволява в предлаганите туристически пакети да се включват и забележителните православни храмове в региона. Всеки от тях е уникален по своему.

Целта на настоящия доклад е да се осветлят интересни моменти от историята на православните храмове и да се очертае значението за културното развитие на Средните Родопи. Тук действат трите най-стари църкви в региона, построени в далечната 1834 г. Това са храмовете в селата Павелско, Широка Лъка и Чокманово. Историята на построяването им е много интересна и показателна за безпределната вяра на българите, че храмът като Божи дом ще им помогне да запазят българската си идентичност. Жителите на тези села подават първи прошения за издаване на султански фермани за строежи на църкви след Одринския мирен договор (1829 г.). С ходатайството на Тъмрашкия управител Хасан ага, на Пловдивската митрополия и на влиятелни пловдивски първенци през 1834 г. ферманите са получени. Историите и на трите църкви са сходни, но най-драматична от тях е историята за строежа на църквата „Свето Вознесение Господне“ в с. Павелско.

Селото е разположено на пътя между Пловдив и Смолян. Намира се в живописната Рупчоска долина – Долен Рупчос и е било голямо и богато село. Основният поминък на населението е било скотовъдството. И до днес в землището на селото могат да се видят останките от много кошари. В селото има училище (сградата е построена през 1933 г.), читалище и местен музей.

Павелско е християнско село. В миналото в него са живели и българомохамедани, които в началото на ХХ в. са се изселили. В момента това е селото в Родопите с най-голям брой параклиси в землището си – 30, които се множат и за тях се грижат различни местни фамилии. Но най-забележителна е църквата, която се извисява над селото и привлича богомолците. Тя е построена през първата половина на 19 в. по идея и с усилията на селяните.

През 1829 г. трима богати жители на Павелско, водени от Марко Иванов, събират пари и заминават за Цариград да измолят разрешение от султана да бъде възстановена църквата в селото. След доста дълъг престой те се връщат със султански ферман с разрешение за построяването не на една, а на три църкви – в Павелско, Широка лъка и Чокманово. И в трите села храмовете се строят много скоростно, даже местните и в трите села разказват, че са построени за краткия срок от 40 дни. Срокът е определен от местния бей, който не бил съгласен да се строи църква, но не можел да престъпи султанското разрешение. Също така църквите не можели да бъдат по-високи от турчин на кон. По тази причина и трите църкви са ниски, а камбанариите са издигнати години по-късно.

Историята на църквата в Павелско е много интересна и драматична. Ключова фигура е Марко Иванов, който не само участва във финансирането на пътуването до Цариград и дава пари за фермана (известно е, че получаването на подобни документи е било свързано с даването на големи подкупи), но и подарява градината си, където се построява църквата. Строежът на храма се превръща в кауза за жителите на селото. Две къщи са разрушени от стопаните си за да се използват камъните, жените от селото в престилките си носят камъни от река Чая, която тече на километър от селото. Ентузиазмът на жителите на Павелско успешно да завършат храма си за този немислимо кратък срок е впечатляващ и резултатен. Храмът „Свето Вознесение Господне“ и до ден днешен се издига над селото, на подарената от Марко Иванов земя. Но Марко Иванов заплаща с живота си. След построяването на храма той е обезглавен в планината по време на жътва. Днес чешмата, където е посечен, е наречена с неговото име, там се издига и паметник, а на входа на храма има паметна плоча от благодарните жители на Павелско.

Църквата в с. Широка Лъка „Свето Успение Богородично“ е най-посещавана от трите. Селото се намира близо до курорта Пампорово, а през 1971 г. в него е открито Национално училище за фолклорни изкуства. Историята на нейното съграждане е сходна с тази в с. Павелско – също е построена е за 40 дни, като строежът ѝ е бил оспорван от местната мюсюлманска управа. Разрешено е било да бъде построена в ниско място до реката, на мястото на оброчището, където населението се черкувало. Скалата там имала формата на тепсия и се смятала за свещено.

За определения немислимо кратък срок жителите на Широка Лъка успяват да издигнат своя храм и в края на 1934 г. църквата е покрита. През 1835 г. канят младия Захари Зограф да нарисува царските икони, които са

запазени и до днес. Това е най-ранният иконостасен комплект на двадесет и пет годишния зограф.

Третата от най-старите църкви в Средните Родопи е храмът „Свети пророк Илия“ в с. Чокманово. С риск от повторение, историята на нейното построяване е идентична с тези на другите две църкви. Но тук, в чокманово, се помни една история, която обяснява по-големия размер на храма от разрешения във фермана.

Главни инициатори за построяването на храма са местни богати чорбаджии, които успяват да спечелят благоволенieto на Ахъчелебийския управител Салих ага, който разрешава да се построи църквата с размери 10 на 7 аршина, както е във фермана. Но той подсказва, че Чокманово е овчарско село и аршинът може да бъде една овчарска гега. Така църквата в селото се изгражда значително по-голяма.

Историите на трите най-стари църкви в Средните Родопи са достатъчно интригуващи и впечатляващи и това дава основание да предложим те да бъдат включени в различни по вид и цел туристически маршрути. Тези маршрути могат да бъдат културни, поклоннически и образователни. Изборът им е въпрос на предпочитания и възможности на туроператорите. Но едно е важно: във всяко село те ще получат съдействие и помощ от местната власт, свещениците и жителите, които са запазили жив стремежа си да изразят своята верска и национална принадлежност чрез опазването на своите храмове. Всички църкви са действащи и са в много добро състояние, с лесен достъп до тях и с изградена инфраструктура.

Православните храмове в малките населени места засега са неизползван туристически ресурс. Реализацията на стремеж на туристическата ни индустрия да се разнообразява и да става все по-атрактивна може да бъде стимулирана с включването и на такива обекти в туристическите пакети.